

KAKO JE TO BITI ŠISMIŠ?

□ Thomas Nagel

Ono što problem duha i tijela uistinu čini neuhvatljivim je svijest. Možda joj zbog toga suvremene rasprave o tom problemu pridaju malo pozornosti ili je očigledno pogrešno shvaćaju. Recentni val redukcionističke euforije proizveo je nekoliko analiza mentalnih fenomena i koncepcija koje su težile objasniti mogućnost raznolikosti materijalizma, identifikacije psihofizičkog ili redukcije. Ali bavilo se problemima koji su zajednički toj vrsti redukcije i drugim vrstama, a zanemareno je ono što problem duha i tijela čini jedinstvenim, i nesličnim problemu vode i H₂O, problemu Turingova i IBM-ovog stroja, problemu munje i električnog pražnjenja, problemu gena i DNK te problemu hidrokarbona i vrbino stabla.

Svaki redukcionista ima svoju omiljenu analogiju iz moderne znanosti. Posve je nevjerovatno da će bilo koji od tih nepovezanih primjera uspješne redukcije rasvijetliti odnos uma i mozga. Ali filozofi dijele općeljudsku slabost za objašnjavanjem onoga što je neshvatljivo u terminima koji odgovaraju onom poznatom i dobro razumljenom, iako posve drukčijem. To je dovelo do prihvatanja neplauzibilnih tvrdnji o mentalnom uglavnom zato što su one podrazumijevale različite vrste redukcije. Pokušat ću objasniti zašto nam uobičajeni primjeri neće pomoći razumjeti odnos duha i tijela, te zašto danas nemamo pojma kakvo bi objašnjenje fizičke naravi mentalnog trebalo biti. Bez svijesti, problem duha i tijela bio bi mnogo manje zanimljiv. Sa sviješću izgleda beznadno. Najvažnije i karakteristično obilježje svjesnih mentalnih fenomena je veoma slabo razumljeno. Većina redukcionističkih teorija čak ga niti ne pokušava objasniti. Pažljivo istraživanje će, međutim, pokazati da niti jedna trenutno rapoloživa koncepcija za nj nije primjenjiva. Možda se u tu svrhu može osmisliti nova teorijska forma, ali takvo rješenje, ako postoji, leži u dalekoj intelektualnoj budućnosti.

Svjesno iskustvo je veoma raširen fenomen. Ono se pojavljuje na mnogim razinama života životinja, iako ne možemo biti sigurni u njegovu prisutnost u jednostavnijim organizmima, a vrlo je teško reći općenito što za njega daje dokaza. (Neki ekstremisti su bili spremni zanjekati njegovu nazočnost čak i u sisavaca, osim čovjeka.) Nedvojbeno, svjesno se iskustvo pojavljuje u bezbrojnim, nama posve nezamislivim oblicima u drugim planetima drugih sunčevih sustava širom svemira. Ali ma kako oblik varirao, činjenica da organizam uopće ima svjesno iskustvo znači, u osnovi, da postoji nešto kako je to biti taj organizam. Možda postoje daljnje implikacije za oblik iskustva; možda čak (iako u to sumnjam) postoje implikacije i za ponašanje organizma. Ali organizam fundamentalno ima svjesna mentalna stanja ako i samo ako postoji nešto što znači biti taj organizam, nešto kako je to biti taj organizam.

To možemo nazvati subjektivnim obilježjem iskustva. Nijedna poznata, nedavno osmišljena reduktivna analiza mentalnog to obilježje ne zahvaća, jer su sve logički uskladive i s njegovom odsutnošću. Ono se ne da analizirati pomoću bilo kojeg objašnjavačkog sustava funkcionalnih ili intencionalnih stanja, budući da se ona mogu pripisati robotima ili automatima koji se ponašaju poput ljudi iako ne posjeduju nikakvih iskustava. Iz sličnih razloga ono se ne da analizirati u terminima uzočne uloge iskustava u tipično ljudskom ponašanju.

Ne poričem da svjesna mentalna stanja i događaji uzrokuju ponašanje, niti da ih se može karakterizirati funkcionalno. Poričem samo to da time njihova analiza biva iscrpljena. Svaki redukcionistički program mora se temeljiti na analizi onoga što se reducira. Ali ako analiza nešto izostavi, problem će biti pogrešno postavljen. Beskorisno je temeljiti obranu materijalizma na bilo kakvoj analizi mentalnih fenomena koja ne uspijeva izrijetkom obuhvatiti njihov subjektivni karakter. Nema, naime, razloga pretpostaviti da se redukcija koja se čini plauzibilnom kad se ne pokuša uvažiti svijest može proširiti tako da uključi svijest. Bez neke zamisli o tome što je subjektivni karakter iskustva, dakle, ne možemo znati što je potrebno fizikalističkoj teoriji.

Iako teorija fizičke zasnovanosti duha mora objasniti mnogo toga, čini se da je to najteže. Nemoguće je isključiti fenomenološke značajke iskustva iz redukcije onako kako se fenomenalne značajke obične tvari isključuju iz fizikalne ili kemijske redukcije te iste tvari, naime objašnjavajući ih kao učinke na umove ljudskih promatrača. Ako se hoće braniti fizikalizam, onda i sama fenomenološka obilježja valja objasniti fizikalno. Ali ako istražimo njihove subjektivne značajke, čini se da je taj rezultat nemoguć. Tome je tako zato što je svaki subjektivni fenomen u biti povezan s određenom točkom gledišta i čini se neizbježnim da objektivna, fizikalna teorija odbaci tu točku gledišta.

Dopustite da najprije pokušam postaviti stvar potpunije nego što bi to bilo učinjeno ukazivanjem na odnos subjektivnog i objektivnog ili između *pour-soi* i *en-soi*. To je daleko od lakog. Činjenice o tome kako je to biti X veoma su osobite, tako osobite da neki mogu naginjati tome da posumnjaju u njihovu zbiljskost ili značajnost tvrdnji o njima. Kako bismo ilustrirali vezu između subjektivnosti i točke gledišta te učinili bjelodanom važnost subjektivnih značajki, bit će od pomoći istražiti problem u odnosu na primjer koji jasno pokazuje divergentnost te dvije vrste koncepcija, subjektivnog i objektivnog.

Pretpostavljam da svi mi vjerujemo da šišmiši imaju iskustvo. Na kraju, oni su sisavci, i u to da oni imaju iskustvo nema više sumnje nego da iskustvo imaju miševi ili kitovi. Izabrao sam šišmiše umjesto osa ili raža zato što ljudi, ako se putuje predaleko niz filogenetsko stablo, obično postupno prestaju vjerovati da tamo uopće ima nekog iskustva. Šišmiši, iako su nam bliži srodnici od tih drugih vrsta, ipak predstavljaju jedan raspon aktivnosti i osjetnog aparata toliko različit od našega da problem što ga želim postaviti postaje iznimno živ (iako bi se sigurno mogao postaviti i s drugim vrstama). Čak i bez pomoći filozofskog odnosa prema stvarima, tkogod je proveo neko vrijeme u zatvorenom prostoru s uznemirenim šišmišem zna što znači susresti se s iz temelja stranim oblikom života.

Već sam rekao da je bit vjerovanja da šišmiši imaju iskustva to da postoji nešto kako je to biti šišmiš. Kako znamo da većina šišmiša (*Microcheiroptera*, da budemo precizni) opažaju vanjski svijet u prvom redu sonarom, ili eholokacijom, detektiranjem odjeka njihovih vlastitih kratkih, fino moduliranih visokofrekventnih krikova, od predmeta koji se nalaze unutar domašaja. Njihovi mozgovi su ustrojeni tako da koreliraju izlazne impulse s njihovim odjecima, a tako prikupljene informacije omogućuju šišmišima precizno razlikovanje udaljenosti, veličine, oblika, kretanja i teksture, usporedivo s razlikovanjem što ga mi opažamo vidom. Ali šišmiški sonar, iako je očito oblik percepcije, nije u svojem radu sličan bilo kojem čulu kakvoga ga mi posjedujemo, i nema razloga da pretpostavimo da je ono subjektivno slično bilo čemu što mi možemo iskusiti ili zamisliti. Čini se da to stvara poteškoće ako želimo pojmiti kako je to biti šišmiš. Moramo uzeti u obzir pitanje hoće li nam bilo koja metoda omogućiti ekstrapolaciju do unutaršnjeg života šišmiša iz našeg slučaja, a ako neće, koje nam alternativne metode mogu poslužiti za razumijevanje.

Naše nam iskustvo pruža osnovni materijal za našu maštu, čiji je raspon utoliko ograničen. Neće nam pomoći da pokušamo zamisliti kako netko ima mrežice na rukama koje mu omogućavaju da leti naokolo od jutra

do mraka i ustima hvata kukce; da ima vrlo slab vid i opaža okolni svijet sustavom odjekujućih visokofrekventnih zvučnih signala; te da dane provodi viseći naopačke s nogama na stropu. Onoliko koliko to mogu zamisliti (što nije baš puno), to mi govori samo to kako bi bilo meni da se ponašam kao što se ponaša šišmiš. Ali to nije pitanje. Ja želim znati kako je šišmišu biti šišmiš. Ako ipak pokušam to zamisliti, ograničen sam sredstvima vlastita uma, a ona toj zadaći ne odgovaraju. Ja je ne mogu obaviti niti zamišljanjem dodataka mojem sadašnjem iskustvu, niti zamišljanjem postupnog oduzimanja od njega, niti zamišljanjem neke kombinacije dodavanja, oduzimanja i modificiranja.

U onoj mjeri u kojoj mogu izgledati i ponašati se poput šišmiša ili ose a da ne promijenim svoju temeljnu strukturu, moja iskustva ne bi ni sličila iskustva tih životinja. S druge strane, dvojbeno je i da se može pridati bilo kakvo značenje pretpostavci da ja posjedujem unutarnji neurofiziološki ustroj šišmiša. Čak i kad bih postupno bio preobličen u šišmiša, ništa u mojem sadašnjem ustroju mi ne omogućuje zamisliti kakva bi bila moja iskustva te moje buduće metamorfirane faze. Najbolji dokazni materijal dobio bih od šišmiških iskustava, kad bih samo znao kakva su.

Ako, dakle, ekstrapolacija našeg vlastitog slučaja uključuje zamisli o tome kako je to biti šišmiš, ekstrapolacija mora biti nedovršiva. Mi ne možemo stvoriti ništa više od shematske koncepcije onoga kako je to. Mi, primjerice, možemo pripisati opće tipove iskustva na osnovi strukture i ponašanja životinje. Tako, šišmišev sonar možemo opisati kao oblik trodimenzionalne percepcije; vjerujemo da šišmiši osjećaju neku verziju bola, straha, gladi i žudnje, a da imaju i drugih tipova percepcije osim sonara. Ali vjerujemo da svako od tih iskustava ima i poseban subjektivni karakter, koji je izvan naše sposobnosti poimanja. A ako postoji svjesni život i drugdje u svemiru, za vjerovati je da neki njegovi oblici nama neći biti opisivi čak ni u najopćenitijim iskustvenim terminima. (Problem, međutim, nije ograničen na egzotične slučajeve budući da postoji i između dvije osobe. Subjektivni karakter iskustva osobe koja je gluha i slijepa od rođenja meni, primjerice, nije dostupan, a vjerojatno ni moj nije njoj. To nijedno od nas ne sprečava vjerovati da iskustvo onog drugoga ima i neko subjektivno obilježje.)

Ako je tkogod sklon zaniijekati da mi možemo vjerovati u postojanje činjenica čiju narav ne možemo točno zamisliti, taj bi trebao razmisliti o tome da smo, razglabajući o šišmišima u veoma sličnom položaju onome u kojemu bi bili inteligentni šišmiši ili Marsovci kad bi pokušali pojmimiti kako je to biti mi. Struktura njihovih umova bi im mogla onemogućiti uspjeh, ali znamo da ne bi imali pravo kad bi zaključili da ne postoji neko određeno stanje (možda bi percepcija i apetit bili oboma zajednički pojmovi; možda i ne bi). Mi znamo da ne bi imali pravo kad bi izveli takav skeptički zaključak jer mi znamo kako je to biti mi. A znamo i to da je, iako to uključuje ogromnu raznolikost i složenost, i iako mi ne posjedujemo riječi kojima bismo to na odgovarajući način opisali, subjektivni karakter našega iskustva veoma specifičan i u nekim vidovima opisiv u terminima koje mogu razumjeti samo stvorenja poput nas. Činjenica da ne možemo očekivati da ćemo ikada u naš jezik smjestiti detaljni opis fenomenologije Marsovca ili šišmiša ne treba nas navesti na to da kao besmislenu odbacimo tvrdnju da šišmiši ili Marsovci imaju iskustva, s našima posve usporediva u bogatstvu pojedinosti. Bilo bi lijepo kad bi netko razvio pojmove i teoriju koja bi nam omogućila misliti o tim stvarima; ali za takvo bi razumijevanje mogli biti trajno zakinuti ograničenjima naše vlastite prirode. A poreći stvarnost ili logičku značajnost onoga što ne možemo opisati ili razumjeti je najgrublji oblik spoznajne disonancije.

To nas dovodi na sam rub teme koja zahtijeva mnogo više rasprave nego što ja mogu ovdje ponuditi: naime, rasprave o odnosu između činjenica, s jedne strane, i pojmovnih shema ili sustava reprezentacije s druge. Moj realizam o području subjektivnoga u svim svojim oblicima povlači za sobom vjerovanje u postojanje činjenica izvan dosega ljudskih pojmova. Zasiurno je ljudskom biću moguće vjerovati da postoje

činjenice za koje ljudi nikada neće posjedovati potrebne pojmove kako bi ih razumjeli ili predstavili. I uistinu, bilo bi ludo sumnjati u to, uzevši u obzir očekivanu konačnost čovječanstva. Napokon, transfinitnih brojeva bi bilo čak i da nas je sve pomela crna smrt prije nego što ih je Cantor otkrio. Ali moguće je vjerovati i da postoje činjenice koje ljudska bića nikada neće predstaviti ili razumjeti, čak i kad bi naša vrsta trajala zauvijek, jednostavno zato što nam naša struktura ne dopušta raditi s pojmovima potrebnog tipa. Tu bi nemogućnost čak mogla opaziti i druga bića, ali nije posve jasno da je postojanje takvih bića, ili mogućnost njihova postojanja, preduvjet za značajnost pretpostavke da postoje činjenice koje su ljudskim bićima nedostupne. (Napokon, narav tih bića koja imaju pristup ljudima nedostupnim činjenicama je, za pretpostaviti je, i sama ljudima nedostupna činjenica.) Razmišljanje o tome kako je to biti šišmiš nas, čini se, vodi k zaključku da postoje činjenice koje se ne sastoje od istine iskaza izrazivih u ljudskom jeziku. Možemo biti skloni priznati postojanje takvih činjenica a da ih ne možemo izraziti ili razumjeti.

Ne namjeravam, međutim, ići dalje s tim. To je u vezi s našom temom (naime, problemom duha i tijela) utoliko što nam omogućuje davati općenite opservacije o subjektivnom obilježju iskustva. Kakav god bio status činjenica o tome kako je to biti ljudsko biće, ili šišmiš ili Marsovac, izgleda da su to činjenice koje u sebi uključuju određenu točku gledišta.

230
kako je to
biti šišmiš?

Ja ne zagovaram tobožnju privatnost iskustva za posjednika iskustva. Gledište o kojemu je riječ nije dostupno samo jednom pojedincu. Riječ je o nekoj vrsti. Često je moguće zauzeti drugu točku gledišta od vlastitog pa tako razumijevanje takvih činjenica nije ograničeno na nečiji vlastiti slučaj. U jednom smislu, fenomenološke činjenice su savršeno objektivne: jedna osoba može poznavati kakvoću iskustva druge osobe i može o tome govoriti. One su, međutim, subjektivne u tom smislu što čak i ako je takvo objektivno pripisivanje iskustva moguće samo za nekoga tko je dostatno sličan objektu pripisivanja da može usvojiti njegovo motrište kako bi razumio pripisivanje u prvom licu, kao i u trećem, da se tako izrazim. Što je osoba različitija od druge, može očekivati manje uspjeha u tom pothvatu. U našem vlastitom slučaju, mi zauzimamo relevantnu točku gledišta, ali ćemo još uvijek imati jednako mnogo teškoća pri pravilnom razumijevanju našeg vlastitog iskustva ako mu pristupimo s drugog motrišta nego što bismo to učinili ako bismo pokušali razumjeti iskustvo druge vrste a da ne zauzmemo njezinu točku gledišta.

To se neposredno odražava na problem duha i tijela. Jer, ako su činjenice o iskustvu činjenice o tome kako je to za organizam koji iskustvo ima, dostupne samo iz jednog motrišta, onda je misteriozno kako se može okriti istinsko obilježje iskustava u fizičkom organizmu, za taj organizam. Ovo posljednje je područje objektivnih činjenica *par excellence* one vrste koja se može opažati i razumijevati iz različitih motrišta i od strane pojedinaca s različitim percepcijskim sustavima. Ljudskom znanstveniku na putu ne stoje usporedive zamišljajne zapreke za prikupljanje znanja o neurofiziologiji šišmiša, a inteligentni šišmiši ili Marsovci bi o ljudskom mozgu mogli naučiti više nego što ćemo mi ikada to moći.

Sam po sebi, to nije argument protiv redukcije. Marsovski znanstvenik, i ako ne razumije vidnu percepciju, može razumjeti dugu, munju ili oblake kao fizičke fenomene, iako nikad neće moći razumjeti ljudske pojmove duge, munje ili oblaka, niti mjesto što ga te pojave zauzimaju u našem fenomenalnom svijetu. On bi mogao razumjeti objektivnu narav stvari koje ti pojmovi zahvaćaju; iako su sami pojmovi povezani s osobitom točkom gledišta i osobitom vidnom fenomenologijom, stvari razumljene s toga gledišta nisu: one su opažljive — iz svakog njima izvanjskog motrišta; stoga one mogu biti razumljene i iz drugih točaka gledišta istog ili drugog organizma. Munja ima objektivne značajke koje se ne iscrpljuju njezinom vizualnom pojavom, i njih može istraživati Marsovac koji ne vidi. Da budemo precizni, munja ima objektivnije značajke od onih koje otkriva njezina vizualna pojava. Govoreći o pomaku od subjek-

tivne k objektivnoj karakterizaciji, želim ostati nevezan uz postojanje krajnje točke, potpuno objektivne intrinzične naravi stvari, koju je možda moguće doseći, a možda i nije. Možda je pravilnije misliti o objektivnosti kao o smjeru u kojem objektivnost može putovati. A pri razumijevanju fenomena poput munje, legitimno je ići onoliko daleko koliko je to moguće iz strogo ljudskog motrišta.

U slučaju iskustva, s druge strane, čini se da je veza s određenim gledištem mnogo bliskija. Teško je razumjeti na što se misli pod objektivnim karakterom iskustva, nevezano s određenim motrištem iz kojeg ga subjekt razumije. Napokon, što bi preostalo od onoga kako je to biti šišmiš kad bismo uklonili motrište šišmiša? Ali ako iskustvo, osim svoje-ga subjektivnog karaktera, nema objektivnu narav koju bi bilo moguće razumjeti iz više različitih gledišta, kako se onda može pretpostaviti da bi Marsovac koji istražuje moj mozak mogao opaziti fizičke procese koji bi bili moji mentalni procesi (na onaj način na koji bi mogao opaziti fizičke procese koji su udari munje), samo s drugog gledišta? Kako bi ih, kad smo već kod toga, i ljudski fiziolog mogao opaziti s drugog gledišta?

Čini se da smo suočeni s općenitom poteškoćom psihifičke redukcije. U drugim područjima proces redukcije je pomak u smjeru veće objektivnosti, ka preciznijem gledanju na pravu narav stvari. To se postiže reduciranjem naše zavisnosti o individualnim ili vrsno-specifičnim gledištima na predmet istraživanja. Mi taj predmet ne opisujemo u terminima dojmova što ih on ostavlja na naša osjetila, nego u terminima općenitijih učinaka i svojstava vidljivih sredstvima drukčijim od ljudskih osjeta. Što on manje ovisi o specifično ljudskom gledištu, to je naš opis objektivniji. Moguće je slijediti taj put zato što pojmovi i zamisli što ih rabimo razmišljajući o izvanjskom svijetu, iako su u početku bili primijenjeni s gledišta koje uključuje naš percepcijski aparat, rabimo tako da referiraju na stvari izvan njih samih, a prema kojima mi imamo fenomenalno motrište. Stoga jedan pojam možemo odbaciti i uporabiti drugi, a da i dalje mislimo na istu stvar.

Iskustvo se, međutim, ne uklapa u tu shemu. Zamisao o pomicanju od pojava prema zbilji ovdje, čini se, nema smisla. Što je u ovom slučaju analogno potrazi za objektivnijim razumijevanjem istih fenomena odbacivanjem početnog subjektivnog gledišta u korist drugog, objektivnijeg, ali koje se i dalje odnosi na istu stvar? Čini se malo vjerojatno da ćemo se približiti pravoj naravi ljudskog iskustva ostavljajući iza sebe posebnost našeg ljudskog gledišta i težeći opisu u terminima dostupnim bićima koja ne mogu ni zamisliti kako je to biti mi. Ako je subjektivno obilježje iskustva potpuno spoznatljivo samo s jednog gledišta, onda nas svaki pomak k većoj objektivnosti, to jest manje prilijeganje uz pojedino gledište, ne približava pravoj naravi fenomena: ono nas od nje udaljava.

U određenom smislu, izvorište te primjedbe na svodljivost iskustva može se pronaći u uspješnim slučajevima redukcije; otkrivajući da je zvuk zapravo valna pojava u zraku ili drugom mediju, mi napuštamo jedno motrište da bismo zauzeli drugo, a auditorno, ljudsko ili životinjsko motrište što ga za sobom ostavljamo ostaje nereducirano. Pripadnici radikalno drukčijih vrsta mogu razumjeti isti fizički događaj u objektivnim terminima i to ne zahtijeva da razumiju fenomenalne oblike u kojima se ti događaju pojavljuju osjetilima pripadnika one druge vrste. Stoga je uvjet da oni referiraju na zajedničku zbilju to da njihova pojedinačna motrišta ne budu dio zajedničke zbilje koju razumiju i jedni i drugi. Redukcija može uspjeti samo ako se motrište specifično za vrstu ispusti iz onoga što se reducira.

Ali iako možemo s pravom ostaviti to motrište postrani u potrazi za punijim razumijevanjem izvanjskog svijeta, mi ga ne možemo zauvijek ignorirati, budući da je ono bit unutarnjeg svijeta, a ne puko motrište u njemu. Veći dio neobiheviorizma recentne filozofske psihologije je rezultat napora da se objektivni pojam uma nadomjesti nekom pravom stvari kako ne bi ostalo ništa što se ne da dalje reducirati. Ako prihvatimo da fizikalna teorija duha mora uzeti u obzir subjektivni karakter isku-

stva, moramo priznati da nam nijedna trenutno raspoloživa koncepcija ne daje načina da se to napravi. Problem je jedinstven. Ako su mentalni procesi uistinu fizički procesi, onda postoji nešto kako je to, intrinzično, doživjeti određene fizičke procese. Što će to biti ostaje misteriozno.

Koju pouku valja izvući iz tih promišljanja, i što nam je dalje činiti? Bilo bi pogrešno zaključiti da je fizikalizam pogrešan. Ništa se ne dokazuje neadekvatnošću fizikalističke hipoteze koja pretpostavlja pogrešnu objektivnu analizu duha. Bilo bi istinitije reći da je fizikalizam gledište koje ne možemo razumjeti zato što zasad nemamo pojma kako bi mogao biti istinit. Možda će se smatrati nerazumnim zahtijevati takvu koncepciju kao uvjet razumijevanja. Napokon, moglo bi se reći, smisao fizikalizma je jasan: mentalna stanja su stanja tijela; mentalni događaji su fizički događaji. Mi ne znamo kako su oni fizička stanja i događaji, ali to nam ne bi trebalo onemogućiti razumijevanje hipoteze. Što bi moglo biti jasnije od riječi »jest« i »jesu«.

Ja, međutim, vjerujem da nas zavodi upravo to što je riječ »jest« naizgled jasna. Obično, kad nam se kaže »X je Y«, mi znamo na koji bi to način trebalo biti istina, ali to ovisi i o pojmovnoj ili teoretskoj pozadini, a ne tek o samom »jest«. Mi znamo kako »X« i »Y« referiraju, i na kakve stvari referiraju, imamo neku zamisao o tome kako dva referencijska puta mogu konvergirati jedinstvenoj stvari, bila ona predmet, osoba, proces, događaj ili što već. Ali kad su dva termina identifikacije dispartatna možda neće biti tako jasno kako bi to »X je Y« moglo biti istina. Možda nemamo niti grubu zamisao o tome kako bi dva referencijska puta mogla konvergirati, ili na kojim bi vrstama stvari mogla konvergirati, pa bismo morali imati i teorijski okvir koji bi nam omogućio razumijevanje. Bez okvira, identifikaciju okružuje dah misticizma.

To objašnjava dah čarobnjaštva što obavlja popularna izlaganja temeljnih znanstvenih otkrića, izloženih u obliku izjava za koje se morate opredijeliti a da ih zapravo ne razumijete. Primjerice, danas se ljudima govori da u ranoj fazi sva tvar zapravo jest energija. Unatoč činjenici da oni znaju što ono »jest« znači, većina nikad ne izgradi koncepciju koja čini tu tvrdnju istinitom, zato što im nedostaje teorijska pozadina.

U današnje je vrijeme status fizikalizma sličan onome koji bi imala pretpostavka da je tvar energija kad bi je izrekao predsokratski filozof. Mi nismo ni počeli stvarati koncepciju prema kojoj bi fizikalizam mogao biti istinit. Da bismo razumjeli pretpostavku da je mentalni događaj fizički događaj, potrebno je više od samog razumijevanja značenja riječi »jest«. Nedostaje zamisao o tome kako mentalni i fizikalni pojmovi mogu referirati na istu stvar, a uobičajene analogije s teorijskom identifikacijom u drugim područjima je ne uspijevaju polučiti. Tome je tako zbog toga što ćemo, ako konstruiramo referenciju mentalnih pojmova na fizikalne događaje prema uobičajenom modelu, dobiti ili ponovo pojavljivanje odvojenih subjektivnih događaja kao učinke po kojima se osigurava referencija mentalnih na fizikalne događaje, ili pak pogrešnu teoriju o tome kako referiraju mentalni pojmovi (primjerice kauzalno biheviorističku).

Što je još čudnije, mi možemo imati dokaznog materijala za istinitost nečega što ne možemo uistinu razumjeti. Pretpostavimo da netko tko nije upoznat s metamorfozom kukaca zaključa gusjenicu u sterilni sef, i kad ga nakon nekoliko tjedana otvori, u njemu otkriva leptira. Ako osoba zna da je sef bio čitavo vrijeme zatvoren, ona ima razloga vjerovati da je leptir prije bio gusjenica, a da nema pojma u kojem smislu je to moglo biti tako. (Jedna od mogućnosti je da je u gusjenici bio sićušni krilati parazit koji je prožderao gusjenicu i izrastao u leptira.)

Zamisljivo je da smo s obzirom na fizikalizam upravo u takvom položaju. Donald Davidson tvrdi da ako mentalni događaji imaju fizičke uzroke i posljedice, oni moraju moći biti opisani fizikalno. On drži da u to imamo razloga vjerovati čak i ako nemamo, pa čak niti ne možemo imati, opću teoriju psihofizičkog. Njegov argument je primijenjen na intencionalne mentalne događaje, ali mislim da imamo razloga vjerovati i da su osjeti fizički procesi, a da ne budemo u položaju da razumijemo kako. David-

sonovo gledište je da određeni fizički događaji imaju nesvedivo mentalna svojstva, i možda je neko gledište opisivo na taj način ispravno. Samo, ništa od onoga od čega danas možemo stvoriti koncepciju tome ne odgovara; i nemamo pojma kako bi izgledala teorija koja bi nam omogućila da je počnemo graditi.

Malo je posla obavljeno na osnovnom pitanju (iz kojega se može posve ispustiti spomen na mozak): može li se unijeti imalo smisla u to da iskustva uopće imaju objektivni karakter. Drugim riječima, ima li smisla pitati kakva su zapravo moja iskustva, kao različito od onoga kako meni izgledaju? Mi izvorno ne možemo razumjeti pretpostavku da je njihova narav obuhvaćena fizičkim opisom ako ne razumijemo temeljniju zamisao da ona imaju objektivnu narav (ili da objektivni procesi mogu biti subjektivne prirode).

Završio bih spekulativnim prijedlogom. Možda je moguće procijepu između subjektivnog i objektivnog pristupiti iz drugog smjera. Ako privremeno ostavimo po strani odnos između mozga i uma, možemo doći do objektivnijeg razumijevanja mentalnog samog po sebi. Zasad smo potpuno neopremljeni, a da se ne oslonimo na imaginarno, misliti o subjektivnom karakteru iskustva ako ne zauzmemo motrište subjekta iskustva. To bi trebalo smatrati pozivom na stvaranje novih koncepcija i pronalaznje nove metode objektivne fenomenologije neovisne o empatiji i imaginaciji. Iako ona po svojoj prilici ne bi obuhvatila sve, njezin cilj bi bio opisati, bar djelomično, subjektivni karakter iskustava u obliku razumljivom bićima koja su nesposobna imati ta iskustva.

Takvu bismo fenomenologiju morali razviti da bismo opisali sonarska iskustva šimiša; ali može se krenuti i od ljudi. Možemo pokušati, primjerice, razviti pojmove koje bi uporabili pri objašnjavanju onoga kako je to vidjeti osobi slijepoj od rođenja. Kad-tad bismo došli do zida, ali bi trebalo biti moguće izgraditi metodu izražavanja u objektivnim terminima, u mnogo većoj mjeri nego što to možemo danas, i s mnogo većom preciznošću. Malo je koristi od labavih intermodalnih analogija poput one »Crveno slično zvuku trube« koje se pojavljuju u raspravama. To bi trebalo biti jasno svakome tko je čuo trubu i vidio crveno. Ali strukturne značajke percepcije bi mogle biti dostupnije za objektivni opis, čak i ako nešto bude moralo biti izostavljeno. A pojmovi alternativni onima koje učimo u prvom licu bi nam mogli omogućiti da dođemo do načina razumijevanja našeg vlastitog iskustva kojega smo lišeni zbog lakoće opisivanja i nedostatka distancije što ih pružaju subjektivni pojmovi.

Neovisno o vlastitim interesima, fenomenologija koja je u tom smislu objektivna može dopustiti postavljanje pitanja o fizičkoj osnovi iskustva, koje bi time zadobilo razumljiviji oblik. Vidovi subjektivnog iskustva koji dopuštaju tu vrstu objektivnog opisa bi mogli biti bolji kandidati za objektivna objašnjenja nego oni uobičajeniji. Ali, bilo to nagađanje ispravno ili ne, čini se da će bilo koja fizikalna teorija duha teško moći biti osmišljena sve dok se više razmišljanja ne usmjere prema općem problemu subjektivnog i objektivnog. Inače ne možemo čak ni postaviti problem duha i tijela, a da ga ne zaobidemo.

233

3. program
hrvatskog
radija

